

Bronnen

- Gemeentearchief De Bilt:
- Biltse en Bilthovense Courant, 1947.
- Damsté-archief, D-9 lade 5 (aantekeningen P.H. Damsté over de jaren 1943-1945).
- verslagen college van B. & W. 1943.
- Het Utrechts Archief:
- Archief Losse Aanwinsten, toegangsnr. 802, inv.nrs. 642, 643 (dagboeken dr. J. de Lange, gemeentesecretaris van Utrecht).
- Stadsarchief 4 VI, inv.nrs. 0378-16 en 3540.
- Utrechts Nieuwsblad, april 1942, 10 mei 1944, juni 1947.
- Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie:

knipselmap C. van Ravenswaay.

- Het Parool 11 mei 1945.

Literatuur

- Brugman, drs. J.C.: *Bezet en verzet, De Bilt en Bilthoven in oorlogstijd*, 1993.
- Jong, L. de: *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, deel 6 eerste helft, pp. 408-417 en deel 6 tweede helft pp. 528-529.
- Miert, Jan van: *Een gewone stad in een bijzondere tijd, Utrecht 1940-1945*.
- Mouton, G.: *Van schout tot wout, de geschiedenis van de Utrechtse politie*. Uitgeverij Impress BV, Utrecht 1985.

HET DRAMA IN WESTBROEK OP 5 MEI 1945

J.C. Brugman

Op bevrijdingsdag ontstond in Westbroek een gevecht tussen de lokale verzetsgroep en een eenheid van het Duitse leger. Hierbij zijn elf mensen gesneuveld, zes verzetsmensen, drie burgers en twee Duitse soldaten. Er is over deze rampdag reeds veel geschreven en nog meer gesproken. Waarom dan nu nogmaals een publicatie na 59 jaar? Daar is een gegronde aanleiding voor.

In 2001 heb ik gesproken met een aantal Duitsers (nu tachtigers), die in die periode deel uitmaakten van het hoofdkwartier van het 88ste Legerkorps dat in Bilthoven was gevestigd van 1 januari 1944 tot mei 1945. Een van hen, Georg Kilens, was op deze bewuste 5 mei 1945 als radioverbindingman gelegerd in Maartensdijk en maakte deel uit van de gevechtseenheid die betrokken was

bij deze actie. Hij heeft op mijn verzoek zijn bevindingen van die dag opgeschreven en ik heb dit verslag vergeleken met de publicatie in het tijdschrift St. Maerten (nr. 13 van mei 1995), waarin het drama van 5 mei 1945 is beschreven. Tenslotte sprak ik uitgebreid met de heer M. Mobach, een van de weinige nog in leven zijnde verzetsmensen in Westbroek, die ondercommandant was van de BS-groep Westbroek.

Op vrijdag 4 mei 1945 capituleerde het Duitse leger in Noord-Duitsland. De ondertekening vond plaats om 18.30 uur in een tent op de Lüneburgerheide door Fieldmarshal Montgomery en Admiral von Friedeburg. Tevens werd die avond in Nederland door de Canadese generaal Foulkes verordonneerd dat alleen de geallieerde troepen de Duitsers zouden ontwapenen en dat dit niet door de BS zou worden uitgevoerd! Daarop zond Koot, commandant van de NBS (Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten), op diezelfde vrijdagavond om 21.00 uur een bericht naar zijn ondercommandanten: "Officiële bevestiging van capitulatie, zaterdag 5 mei om 08.00 uur. Rustig en voorzichtig optreden. Geen voorbarig vlagvertoon. U ontvangt nadere instructies." Dit bericht werd door koeriers per fiets overgebracht

naar de districtshoofden en zo verder tot de kleinste eenheden!

Omstreeks middernacht besloot de hoogste Duitse commandant generaal Blaskowitz echter dat de capitulatie niet voor Nederland zou gelden. Dit bericht kwam 's nachts ook bij Koot, die onmiddellijk een volgende order uitstuurde, dat tot nader order geen lid der BS met armband op straat mocht komen. Ook dit bericht werd uiteraard weer door koeriers verspreid.

In Westbroek waren de BS-ers 's morgens vroeg bijeengekomen in de toen leegstaande pastorie van de Gereformeerde Kerk (Kerkdijk 51), waar aan de mensen van de verzetsgroep wapens werden uitgedeeld. Daarbij waren de commandant van de groep Westbroek, H.J. Witteveen, belast met ordehandhaving, en de ondercommandant M. Mobach, die het arrestatieteam zou leiden, ook aanwezig. Beiden waren marechaussee. De groep Westbroek bestond op dat moment uit ongeveer twintig man. Allen waren volgens voorschrift gekleed in overall met een oranje band om de linkerarm met het opschrift ORANJE, met uitzondering van Witteveen en Mobach, die in het uniform van de marechaussee waren gekleed en ook voorzien waren van de hiervoor genoemde band om de linkerarm. Allen waren gespannen in afwachting van de

orders die verwacht werden van de kwartiercommandant Schroers die in Fort Tienhoven in Nieuwersluis zetelde. In de loop van de ochtend verscheen eindelijk de koerier 'Henk', die per fiets van het districtscommando kwam. Mobach kende Henk van vroegere districtsbijeenkomsten. Hij bracht het mondelinge bericht dat men met de armbanden (en dus met de wapens) naar buiten kon komen en dat men kon beginnen om de wapens van de Duitsers in te nemen. Dit was dus nog het bericht van de avond van 4 mei. Het tweede bericht dat 's nachts was uitgegaan was blijkbaar nog niet doorgekomen. In ieder geval was het bericht om over te gaan tot ontwapening een fout bericht. Ik ga er van uit dat 'Henk' dit zo heeft gezegd, maar dit strookte in ieder geval niet met de order van Koot van vrijdagavond 4 mei en al helemaal niet met de nachtelijke correctie dat de BS nog niet in het openbaar mochten verschijnen. Dit is in feite het cruciale gegeven waardoor het fout is gegaan. Wie verantwoordelijk was voor de verminking van het oorspronkelijke bericht zal wel altijd een vraag blijven. We moeten daarbij wel bedenken dat zo'n bericht van de landelijke commandant, naar de districtscommandanten, dan naar de plaatselijke kwartiercommandanten en dan tenslotte naar de groepscommandanten

uitsluitend mondeling en per fietskoerier moest worden overgebracht. En dat gebeurde dus in de avond en nacht van 4 op 5 mei.

In Westbroek waren op dat moment meer dan 100 Duitse soldaten (2de compagnie van het 488ste bataljon verbindingstroepen) ingekwartierd bij de bevolking, terwijl er ook nog eens meer dan 500 evacués in het dorp waren. Het was er dus overvol. Men besloot die ochtend van zaterdag 5 mei de Nederlandse vlag te hijsen op de kerktoren, waarna al snel velen dit voorbeeld volgden. In de loop van de ochtend begon men met het ontwapenen. De Duitsers leverden zonder problemen hun wapens in, die opgeslagen werden in een schuur van Van Zijtveld. In

Westbroek, 5 mei 1945, plm 8.30 uur. De arrestatieploeg van de NBS o.l. Koop Oudhof Onderweg naar de schuur van boer Van Zijtveld.

opdracht van de kwartiercommandant Schroers namen de BS-ers daarna posities in aan de rand van het dorp om te voorkomen dat er Duitsers zouden ontyluchten. De drie Duitse officieren van bovengenoemde compagnie, die hun bureau ingericht hadden in het gemeentehuis van Westbroek, leverden ook hun wapens in en werden toen als enigen opgesloten. De BS had weliswaar de reguliere telefoon onklaar gemaakt, maar wist niet dat er nog een directe telefoonverbinding was met de commandant van het 88ste Legerkorps in Bilthoven. Een van de officieren belde direct naar hun commandant, generaal Schwalbe, om te melden dat de Duitse militairen in Westbroek waren ontwapend door de BS en dat de drie officieren opgesloten waren in het gemeentehuis. De Duitse bevelhebber besloot niet te accepteren dat de officieren gevangen gezet waren en er werd een gevechtseenheid gevormd om hun mensen in Westbroek te ontzetten. Deze eenheid bestond uit dertig man van de derde verbindingscompagnie uit Maartensdijk. Hoewel zij geen enkele gevechtservaring hadden werden zij bewapend met geweren en enkele Panzerfausten tegen tanks! Zij onderhielden de verbindingen van het legerkorps met radio en telefonie. Voorts ongeveer twintig Fallschirmjäger van de

zesde parachutistendivisie die sinds kort in de buurt van het sanatorium Berg en Bosch bivakkeerden. Zij waren veel beter bewapend met geweren en mitrailleurs en hadden wel gevechtservaring. Tenslotte werd ter versterking hieraan een afdeling met vijf Panzerspähwagens toegevoegd. Dit waren gepantserde verkenningswagens op luchtbanden, voorzien van een 20 mm kanon en een mitrailleur.

De eenheid vertrok rond 12 uur uit Maartensdijk en bij het einde van de Dr. Welfferweg verlieten de soldaten de vrachtauto's en verspreidden zich links en rechts van de weg. De pantserwagens gingen voorop en de soldaten met hun wapens erachter. Kort daarna bereikten ze de toenmalige wasserij Gruno (links op de Dr. Welfferweg), waarin toen de gaarkeuken was gevestigd. Enkele parachutisten, onder leiding van een luitenant, drongen de wasserij binnen om verzetsmensen te zoeken, die daar overigens niet waren. Ze vuurden enkele salvo's af, onder andere door het plafond om eventuele vijanden af te schrikken. De daar werkende vrouwen gilden in paniek.

Daarna rukten de Duitsers verder op richting dorp. Door het schieten hadden de BS-ers in het dorp begrepen dat er Duitsers in aantocht waren. Witteveen had drie

*De 'eerste brug', in tegengestelde richting.
Het pand aan de rechterkant is 'Den Bonten Os'*

posten uitgezet bij het huis 'In den bonten Os' (bij de eerste brug) bestaande uit de BS-ers Bouma, Van Dam en De Kruijff, bewapend met een machinegeweer (bren) en met pistoolmitrailleurs (stens). Zij werden als eersten met de komst van de oprukkende Duitse gevechtswagens en infanteristen geconfronteerd. De Duitsers rukten verder op tot ze op ongeveer een km van de eerste brug verwijderd waren. De BS was intussen ook gewaarschuwd door Wim de Rooij, die op weg naar de gaarkeuken de Duitsers zag naderen en ijlings terugrende. Het vuur werd waarschijnlijk geopend door Minne Bouma die daar achter zijn bren in de berm van de weg in dekking lag. Ik denk niet dat de Duitsers eerst schoten, want ze wisten niet dat de bren daar was opgesteld. Het doet

overigens niet ter zake wie het vuur opende want een gevecht was onvermijdelijk geworden. De Duitsers zochten geregeld dekking in de berm naast de sloten aan weerszijde van de weg. Er was weinig ruimte, want alle landerijen aan weerszijde waren geïndeerd. Ze kregen ook vuur vanuit een boerderij aan de rechterkant van de weg. Alle vensters werden beschoten. Direct daarop stormden drie soldaten de boerderij binnen en schoten binnen in het rond om eventuele verzetsmensen te verdrijven.

Gijs van 't Veld zag vanuit het huis 'In den Bonten Os' dat twee Duitsers, die achterop een van de pantserwagens zaten door kogels werden getroffen. De Duitsers reageerden onmiddellijk en schoten terug. Hierbij werden de eerste BS-ers gedood, namelijk Leendert van Dam en Willem de Kruijff. Minne Bouma werd gevangen genomen en samen met de licht gehandicapte Jan Oudhof, die niets met het verzet te maken had, vastgebonden voor op een pantserwagen. Zij reden zo als levend schild mee naar de tweede brug. Jan Oudhof viel van de pantserwagen af en werd door de tweede wagen overreden. Bouma werd even later voor de boerderij van De Groot door een officier-sanitater met een pistool gedood en daar begraven. Het was vooral deze

officier die kennelijk door het dolle heen was. Bij de huiszoeking vonden de Duitsers bij de boerderij van Cees Wijnen de BS-er M. de Boom die zich verstopt had in de hanenbalken. Hij werd ook doodgeschoten. Alle bewoners van de woningen en boerderijen werden uit hun huizen gedreven en samengebracht op een weiland. Een huis was in brand geschoten. Toen het schieten begon was Mobach nog in het commandocentrum van de BS in de pastorie en spoedde zich naar het centrum. Intussen rukten de Duitsers verder op in westelijke richting terwijl ze links en rechts de woningen en boerderijen onder vuur namen en razzia's hielden. Bij Gijs van 't Veld, Kerkdijk 106, vonden ze de BS-ers E.M. Jaarsma en H.C. Mantén. Onder de divan vonden ze enkele handgranaten. De BS-ers werden buiten met hun eigen handgranaten omgebracht.

Intussen was er een tweede Duitse eenheid opgerukt vanuit Maarssen. Bij vergissing ontstond tussen die twee eenheden een vuurgevecht waarbij nog twee burgers omkwamen, Teunis van Keulen en Cees Smaling.

Toen het schieten was opgehouden besloten de Duitsers om een aantal mannelijke bewoners af te voeren. Mobach was intussen ook aangehouden en geboeid. Daarna werd

hij door een Duitse officier met een machinepistool neergeslagen en vervolgens bij de groep geïnterneerden gevoegd. Zo werden ongeveer twintig man bijeengebracht voor de woning van dokter Broere, Dr. Welfferweg 27. Hierbij bevonden zich ook de gemeentesecretaris K. van Vliet, de gemeenteontvanger H. de Heer, de directeur van de Gruno, de slager N. van der Vaart en de BS-ers H.J. Witteveen en M. Mobach. Aanvankelijk hoorde de huisarts dr. A. Broere hier ook bij, maar hij werd alsnog vrijgelaten.

Zij werden lopend onder zware bewaking naar Bilthoven afgevoerd naar een villa links van de ingang van het sanatorium Berg en Bosch (nu Diabetescentrum), waar het commando van de parachutisten was gevestigd. De groep moest zich opstellen op het grasveld links van de villa en Mobach moest binnen komen bij een luitenant van de parachutisten, die hem vertelde dat ze ten dode opgeschreven waren. Vier man werden geselecteerd om afgevoerd te worden: Witteveen, Mobach, de gemeentesecretaris Van Vliet en de directeur van de Gruno. Ze werden onder zware bewaking in een vrachtauto geladen en via Bilthoven richting Utrecht afgevoerd. Op de Hessenweg in De Bilt en verderop op de Utrechtseweg waren veel mensen samengekomen om de

*Dr. Welfferweg in Achttienhoven/Westbroek met links de artsenwoning.
Zichtrichting: Westbroek 'eerste brug'. Pijl: rijrichting Duitse pantserwagens.
Handje: Opstelplaats van de af te voeren mensen naar Bilthoven.*

Canadezen te verwelkomen. Er werd luid gezongen 'Oranje Boven' en misschien zagen de Duitsers daarom af van hun kennelijke plan om naar Fort De Bilt te gaan, waar in de loop van de oorlog al honderden verzetsmensen waren gefusilleerd. Ze reden door naar Maliebaan 74, waar het kantoor van de Sicherheitsdienst was gevestigd. (Witteveen, Van Oostrum en Mobach waren al eens rond de Kerstdagen van 1944 door de Sicherheitsdienst aangehouden en

ingesloten in het Huis van Bewaring aan het Wolvenplein in Utrecht). Na overleg tussen de SD en de Feldgendarmerie werden de genoemde mannen overgebracht naar de gevangenis aan het Wolvenplein en daar in de kelder opgesloten. Op 6 mei kwam plotseling een Canadese officier de gevangenis binnen en gaf bevel alle politieke gevangenen los te laten en zo gebeurde. De Westbroekers werd aangeraden nog maar niet direct terug te gaan naar Westbroek, omdat de Duitsers daar nog niet waren afgevoerd.

Op 7 mei kwamen ze tenslotte weer thuis. Ze kunnen 5 mei nog altijd moeilijk als een feestdag vieren; de herinnering aan dit gebeuren zal voor de mensen die dit meemaakten wel nooit helemaal slijten. De trieste balans van die dag gaf aan dat er zes verzetsmensen, drie burgers en twee Duitsers zijn omgekomen op de dag van de capitulatie, terwijl dit zo'n grote feestdag had moeten zijn.

De vraag rijst waarom de commandant in Bilthoven besloot om zijn mensen in Westbroek met zoveel geweld te bevrijden op de dag van de capitulatie. De Duitsers waren weliswaar tegen de afspraken met de geallieerden in door de BS ontwapend, maar er was geen sprake van geweld of zelfs grote dwang. Hij had in datzelfde telefoongesprek met zijn officieren kunnen overleggen en er was ook een telefonisch contact mogelijk geweest met de BS via diezelfde telefoon. Verder had men door middel van een witte vlag een ontmoeting met de BS kunnen organiseren. Dit initiatief had ook van de kant van de BS genomen kunnen worden, hoewel, toen het vuurgevecht eenmaal was begonnen gingen de gebeurtenissen razendsnel. Het lijkt er op dat de Duitsers in een dusdanige gemoedstoestand gekomen waren dat zij scrupuleus de zaak wilden forceren.

*Het graf van
Leendert
van Dam
op de
begraafplaats
te Westbroek
(Oorlogsgraven
stichting).*

Bronnen:

- St. Maerten, Tijdschrift van de Historische Vereniging Maartensdijk, nr. 13, mei 1995.
- Jong, dr. L. de, Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog, 10 b II.
- Brugman, drs. J.C., Bezet en Verzet, De Bilt en Bilthoven in oorlogstijd, Bilthoven, 1993.
- Kilens, Georg, Westbroek, 5 mei 1945, *Erinnerungen*, in briefvorm.
- Interviews met M. Mobach, Mevrouw L. de Raadt, H. van Zijtveld, Georg Kilens en H. Thomas.

Foto's: archief Brugman